

„A MAI FOGALMAK NEM ILLENEK AZ AKKORI VALÓSÁGRA”

Életeink. Horváth Andor-invokációk

■ Az emlékezés, na meg a felejtés természete és a 21. század feldolgozhatatlan információdömpingje egyaránt okolható azért, hogy amikor az *Életeinket* 2021 márciusában az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem közös online rendezvényén bemutattuk, a beszélgetést követően a közönség egy huszonéves tagja megjegyezte: „Sokat tanultam ma; eddig nem is tudtam pontosan, ki volt Horváth Andor.”

Az idősebb romániai magyar bölcsészek akár meg is rökönözhetnek, de valószínűleg hamar túleszik magukat rajta – egyrészt mert tudatában vannak a jelenség fent említett okainak, másrészt mert lépten-nyomon látnak a sztársávba tartozó szépírókat is eldőlni a hétpróbás Felejtés mester kaszája alatt, röpké egy-két évvel haláluk után, nemhogy egyetemi tanárokat, esszéírókat, műfordítókat, kritikusokat, szerkesztőket. Pedig Horváth Andor több mint két évtizeden át (a kilencvenes évektől a 2010-es évek közepéig) a kolozsvári bölcsészképzés és általában a romániai magyar művelődés karizmatikus figurája volt. Ennek a karizmának tudható be az *Életeink* EME-kiadványnál szokatlanul túlfűtött alcíme: „invokáció”. Ugyanis Horváth Andor váratlanul halt meg 74 éves korában, 2018-ban. 2019. március 8-ára tervezte tanítványaival együtt, hogy az egyetemen 75. születésnapja alkalmából tart egy nagyszabású előadást. Az elmaradt előadás helyett

tanítványai és kollégái konferenciát rendeztek tiszteletére, de mint ennek a kötetnek az előszavában írják: „már a konferencián elhangzott előadások, illetve az ezeket követő beszélgetések és viták is világhossá tették számunkra, hogy nincs mód istenhozádot mondani annak, aki nem fogadhatja ezt a gesztust [...] Tudatosítva e paradoxont, az elköszönésnek egy olyan formáját igyekeztünk megtalálni, amely reflexív viszonyban áll saját mondhatatlanságával.” (7.) Rendhagyó konferenciakötetet adtak tehát ki, amely nemcsak az előadások egy részét tartalmazza tanulmányi szerkesztve, hanem ezenkívül számos további tömböt: Horváth Andor befejezetlenül maradt önéletrajzát, a Mellérendelő beszélgetéssorozat szövegeit meg egy csokornyit a vele készült interjúkból.

Működőképesnek bizonyult a szerkesztők azon döntése, hogy a tartalmat nem nyomorítják meg a forma szorításában; ezáltal tartalmas emlékkönyvvé alakult az, ami konferenciakötetnek indult. A szerkesztők szemlátomást arra törekedtek, hogy minél több tartalmat átmentsenek, és szerkesztési stílusukat a Horváth Andor szellemét idéző franciás könnyedség jellemzi. Ugyanakkor mentoruk szintetizáló képességét is átvették. Ezáltal rendkívül sűrű, tartalmas szövegtömb állt össze.

Élete végén Horváth Andor Kolozsvárról Berekszászra költözött, elkezdte írni a memoárját, és egy új Proust-fordításon is dolgozott, mert

Gyergyai Albert fordítását több szempontból tökéletlennek tartotta. A memoárt a szerkesztők felvették ebbe a kötetbe, a címét pedig könyvcímmé ütötték. A Proust-fordításról szintén sok szó esik, többek között Dánél Mónika és Gál Andrea Horváth Andorral készített interjújában, de a Kányádi András konferenciaelőadásából készült tanulmányban is.

Horváth Andor halála után fia végleges formát még nem öltött dokumentumokat talált édesapja számítógépén. Ezek egyikéből, az önéletrajzi jegyzeteiből közölt a *Látó* folyóirat három szemelvényt a 2019. június–novemberi számaiban. Figyelemre méltó, hogy *A Hét* indulása és a bukaresti évek bemutatásának kétszer rugaszkodott neki Horváth Andor az *Életeink*ben. Ebből is látszik, hogy emlékiratait mindenképpen kiadásra szánta, nem csak magán-avagy családi használatra (ami különböző szövegjegyekből is nyilvánvaló).¹ Lenyűgöző korrajzok ezek – a többes szám használatát a bevezetőben maga Horváth Andor indokolja meg: „Több életünk van, nem egy. A gyermek kamasszá serdül, a kamaszból érett férfi lesz. [...] Minden változása mellett a test ugyanaz marad, a lélek viszont, amelynek ott-hont ad, újra meg újra alakot vált. Az előző nem szűnik meg benne, csak háttérbe szorul, elmerül abban a tartályban, amelyet időnek nevezünk. Az idő! Roppant oldószerként keveri, bomlasztja, nyeli el a múltat. Elnyeli, és közben ízekre szedi, fényes emlékkristályokat, olykor váratlanul felvilanó filmkockákat gyárt belőle.” (11.) Nincs mese, ez a bevezető tiszta szépirodalom: igazi művész fogja a tollat. Alig pár sor, ám a mester által oly nagy becsben tartott művelődéstörténeti vándormotívumok színe-java felvonul bennük. A kötet egy további írásából, Demény Péter Horváth Andor-arcképvázlataiból² derül ki egyébként, hogy „egy külföldi látoga-

tása idején másolta ki éjt nappallá téve valamilyen könyvből [...] azokat a »vándortémákat«, amelyekről nekünk beszélt, a labirintustól a dekadenciáig és Don Juantól a fajgyűlöletig”.

Az oly nagy múltú, ma is élő erdélyi magyar emlékiratirodalom egy újabb kiemelkedő darabval gazdagodott az *Életeink* révén. Nagy veszteség, hogy Horváth Andor nem tudta befejezni: a közeli múlt és egy közeli hely (legyen az Kolozsvár avagy Bukarest, bárhonnan is nézve) sokkal érthetőbb számunkra és mások számára is ennek a szövegnek a reléjén keresztül már így, befejezetlenül is, hiszen az elkészült három rész (kolozsvári gyermekkor és fiatalság, *A Hét* megalakulása, nem kívánt, de elkerülhetetlen „találkozás” a Securitával) egyenként is kerek egész.

Az emlékkönyv konferenciablokkja is korrajz a maga módján: kaleidoszkópszerű összkép Horváth Andor tanári és mesteri munkássága szüretéről. Nemcsak tanítványai vettek részt az emlékére szervezett konferencián, hanem olyanok is, akikre ő mint *public intellectual*³ hatással volt. Magán Horváth Andoron kívül (akivel közvetlen módon Bányai Éva és Demény Péter előadása foglalkozott) írnak a paratextusairól (Gondos Mária Magdolna), esszéiről (Orbán Gyöngyi), a Proust-fordításairól (Kányádi András), egy megbotránkozott regényről a bécsi szecesszió korából (Biró Annamária), a férfimosoly történetéről (Keszeg Anna), a román szürrealisták nyelváltásairól (Balázs Imre József), tények és fikció viszonyáról öt mai regényben (Selyem Zsuzsa), a kolozsvári magyar állami egyetem létesítésének kérdéséről (László Szabolcs), de olvashatunk fiktív beszélgetést is Horváth Andor és Berszán István között, természetesen az utóbbi tollából. Változatosan az utóbbi tollából. Változatosan, sokszor merész témák, meghökkenítő, de mindig elegáns paradoxonok – Horváth Andor elemében érezte vol-

na magát ezen a konferencián. A saját temetésükre állítólag el-ellátogatnak a halottak – vajon mi a helyzet az emlékkonferenciákkal?

Nem tagadom, hogy számomra a *Mellérendelő beszélgetések* képezik a kötetből az igazi csemegét. Különösen amikor majd a könyv elektronikus változatban is elérhető (ergo keresőszavakkal szondázható) lesz, a közelmúlt művelődéstörténetének hasznos fogalomtárává válhat az avatott kutató kezében. Na meg arcképcsarnokává, hiszen nem csak Horváth Andor szólal meg benne. Eszmék és gondolkodók – mindaz, ami és aki a közelmúlt értelmiségi vitáiban felmerült, szinte hiánytalanul ott van ezekben a beszélgetésekben, amelyeket azért kezdeményeztek, mert kellett egy hely, ahol „a szakmai beszéden innen [...] de a köznap beszéden túl [...] gondolatokat lehet cserélni”.⁴ 2013 és 2016 között a Tranzit Házban, a Láthatatlan Kollégium szervezésében a korszak és minden idők lényeges kérdéseit feszegette Kolozsvár néhány kitűnő gondolkója. A stílus maga az ember, s ezáltal egy beszélgetés szöveghű átiratának olvasása valóságos gyász munkába fordulhat: Horváth Andor, de Egyed Péter néhány jellegzetes szófordulatát olvasva is belesajdul időnként az emberbe a hiányérzet. Részt vett a beszélgetésekben Biró Annamária, Serestély Zalán, Selyem Zsuzsa, Salat Levente, Keszeg Anna is, és még sorolhatnám, hosszú névsor kerekedne ki.

A *Mellérendelő szövegek* azt is megörökítik, hogy Horváth Andor beszélt nyelvi stílusa ugyanolyan élvezetes, csiszolt és szellemes volt, mint az írott. *Verba volant, scripta*

manent – azáltal, hogy a kötet szerkesztői bevonták a hangfelvételtként fennmaradt Mellérendelőt a Gutenberg-galaxisba, nemcsak az eszmék és információk őrződnek meg; fennmaradnak a beszélt nyelvi alakzatok; az is részesülhet az intellektuális élvezetben, aki 2013 és 2016 között nem tartózkodott Kolozsváron, avagy egyéb okból nem jutott el a Tranzit Házba. Elszakadhat-e a jelen a múlttól? Bár évtizednél is kevesebb telt el a Mellérendelők óta, engem máris az aranykor utáni fájó nosztalgia jár át, ahogy egy-egy virtuóz okfejtést vagy frappáns replikát olvasok; kénytelen vagyok arra következtetni, hogy nemrég valami lezárult. Micsoda vajon? Egy rövid kegyelmi korszak, intellektuális felvirágzás körülbelül 1995-től kezdődően?⁵ Valami, ami az éltető nedvet még néhány jelentős 1989 előtti romániai magyar intézményből szívta magába, s melynek szellemét átmentették a 21. századba olyan személyiségek, mint Horváth Andor? Aki 2018-ban meghalt, s vele (és még egypár halottunkkal) mintha ez a köztes múlt is lezárult volna.

De hát az idő bolondul pörgő keze és a folyamatosan ránk özönlő információáradat alig hagy érkezést, hogy mindezt észrevegyük, nemhogy megemésszük. „A mai fogalmak nem illenek az akkori valóságra.” A címben is szereplő mondatot egyébként Horváth Andor mondta, és Bányai Éva vele készített interjújában olvasható.⁶ Ezt válaszolja az interjúalany arra a kérdésre, hogy mit jelentett a rendszerváltás előtt közéleti személyiségnek lenni.

Gálfalvi Ágnes

■ **JEGYZETEK**

1. A romániai magyarság számára (is) kulcsfontosságú évtizedekről amúgy pontos és fontos részleteket tudhatunk meg Bányai Évának a bukaresti magyar értelmiségiekkel készített életútinterjújából, l. Bányai Éva: *Sikertörténet kudarcokkal*. Komp-Press, Kvár, 2006, valamint Bartha Katalin Ágnesnek a Kriterion Könyvkiadó munkatársaival folytatott beszélgetéseiből, l. Bartha Katalin Ágnes: *Egy nemzetiségi könyvkiadó a diktatúra évtizedeiben (1969–1989)*. Polis – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kvár, 2020.

2. Demény Péter: *Saját szövege margóján. Arcképvázlat Horváth Andorról*. In: *Életeink*. i.m. 285.

3. László Szabolcs illeti őt ezzel a kifejezéssel konferenciaelőadásában. László Szabolcs: *Végigélni egy gondolat történetét: Horváth Andor és az egyetem*. In: *Életeink*. i. m. 305.

4. Mellérendelő, 5. állomás: Korunk kritikusai. In: *Életeink*. i.m. 194.

5. Erre a szellemi virágkorra egyébként a kötet számos helyén utalnak érintőlegesen különböző szereplők, köztük H. A. is.

6. Bányai Éva: „A visszatekintő emlékezetben minden átrendeződik” – *Beszélgés Horváth Andorral*. In: *Életeink*. i. m. 250.

AVANTGÁRD NŐERDŐ

Földes Györgyi: *Akit „nem látni az erdőben”.*

Avantgárd nőírók nemzetközi és magyar kontextusban

■ Földes Györgyi könyve a nőirodalom-kutatás legutóbbi évtizedeinek két fontos törekvééhez kapcsolódik: egyrészt női alkotók olyan műveire irányítja rá a figyelmet, amelyek nem részei a strukturált irodalmi emlékezetnek – ebben az értelemben tehát vállalkozása az irodalmi kánon szövegkorpuszának tágítása, diverzifikálása irányában tett javaslat. Másrészt olyan szempontok, megközelítésmódok irodalomértelmezésbe való bevonására épít, amelyek hosszú távon szerkezeti értelemben is alakíthatnak azon, ahogy a modernség vagy a huszadik századi magyar irodalom történetét szemléljük. Ez utóbbi összetevő különösen azért fontos, mert a korábbi értelmezések mintázatait is kirajzolja azáltal, hogy együtt is szemügyre veszi a korábbi konszenzusok szerint periferikusnak tartott szerzőket, s ezáltal az irodalmi hagyomány réseit nem esetlegesnek, szingulárisnak mutatja, hanem egymással összefüggésben képes láttatni.

A könyv címe az olvasó számára felidézheti a „nem látni a fától az erdőt” szólást, ami a részletek által elfedett nagy egészre utalna – és a strukturált „vakság” fentebb említett jellegzetességére történő reflexió valóban része a könyv vállalásainak. Ennél hosszabb és bonyolultabb azonban a történet, amelyre a könyv-

cím utal: egy olyan Magritte-munkáról van szó, amelyik mára a feminista szürrealizmusértelmezések vizsztatérő kiindulópontjává vált, sőt Maurice Nadeau kanonikus szürrealizmustörténetének több kiadása is borítóképül választotta. A *Je ne vois pas la cachée dans la forêt* (Nem látom az elbújt nőt az erdőben)¹ 1929-ben jelent meg a *La Révolution Surrealiste* folyóiratban, és egy félrenéző női akt látható rajta az említett felirattal, a nő képét és a feliratot pedig a szürrealista csoport férfi tagjainak behunyt szemű fotói keretezik. A kép legkritikusabb értelmezései a szürrealista csoport korai fotóinak kontextusában azt a vonatkozást emelik ki, hogy az avantgárd progresszívnek tartott irányultsága dacára mennyire patriarchális, a nőiséget a test és a férfitekintet felől értelmező szemléletmódot sugall a kép, főleg ha a csoportdinamikát is figyelembe vesszük – hogy ekkoriban a szürrealista csoportnak nincsenek olyan nőtagjai, akik szerepeltethetők lennének egy hasonló fotón.

Földes Györgyi a könyvében kiindulópontnak tekinti és továbbgondolja Susan Rubin Suleiman „kettős marginalitás” koncepcióját, amelyik a nőiségből és az avantgárd pozícióból fakad. Már Suleiman felhívja a figyelmet arra, hogy érdemes összevet-